

שירי קדושה בספרות ההיכלות הקדומה

(מתוך כתב-יד אוקספורד)

א' אופנים של השירים

קשר של קיימא מאחד את שלוש המדרגות בהתפתחות המיסטיקה הקדומה בישראל: הספרות האפוקליפטית, תורת המרכבה לתנאים ולאמוראים, וספרות ההיכלות ליורדי מרכבה מן המאה הששית עד סוף תקופת הגאונים.¹ השיר וההמנון תופסים מקום חשוב בעולם זה של מיסטיקה. אין צפיית-המרכבה בלי שיר – כלל זה מוחזק הוא בידנו. בעל העליה העולה לז' ההיכלות רואה שם את כתי-המלאכים המשוררים לפני כסא הכבוד, והוא עושה כמותם, הוא מדבר כלשון דריי-מעלה, שסגנונם הוא השיר. עיקר השיר של המלאכים הוא הקדושה (ישעיה ו', ג'),² וגם ההמנונים ששר בעל-העליה בעלייתו מיסודים על הקדושה. השיר הישן ביותר הידוע לנו מסוג זה הוא תפילת חנוך בספר חנוך א' ל"ט, י"ב, ממנה נתפתח טיפוס שירי קדושה שאנו מוצאים בכ"י שנציג להלן ובהיכלות זוטרת ורבותי. לא כל השירים שבכ"י זה מזכירים הקדושה בפירוש, אבל רוח ה"קדושה" מרחפת על כולם ומושפעים הם מטיפוס שיר-קדושה. כה"י מכנה את השירים הנזכרים בו בשם "תפילה" סתם, או "תפילת רחמים", או "שבח", או "קדושה". אפילו שיר שאינו מכיל את הקדושה נקרא בשם זה, כמו שאנו מוצאים בהקדמה לשיר י': "עמדתי בכל כחי וזרזתי עצמי ועמדתי ונתתי קדושה לפני מלכו של עולם" (דף 56 ע"א). בדומה לזה, מספר ר' עקיבא: "כשעליתי בהיכל ראשון חסיד הייתי, בהיכל ב' טהור הייתי, בהיכל ג' ישר הייתי, בהיכל ד' תמים הייתי, בהיכל ה' הגעתי קדושה לפני מלך מלכי המלכים ב"ה, בהיכל ו' אמרתי קדושה לפני מי שאמר ויצר כל הבריות וציווה שלא ישחיתוני מלאכי שרת, בהיכל ז' עמדתי בכל כחי גרתעתי וגזדעזעתי בכל איברי ואמרתי 'אל חי וקיים'" וגו' (שיר ד'). אין ספק, שהקדושות שאמר בהיכל ה' ובהיכל ו' הן כעין השיר שאמר בהיכל ז' המובא כאן, ואין בו הזכרת הקדושה

שירי קדושה בספרות ההיכלות הקדומה

בפירוש, אבל השיר והשבח שבו הם כעין קדושה.
אף-על-פי שהשירים בכל ג' מעלות המיסטיקה הקדומה בישראל שייכים לטיפוס אחד, הרי יש הבדל רב ביניהם באופים ובתפקידם. בספרות האפוקליפטית השיר הוא שיר של שבח טהור ואין בו שום כוונה זרה. בעל-העליה התלהבותו מביאתו לידי שירה, ובהתלהבותו הדתית הוא אומר שירה לשמה. "רבות הביטו עיני אל המקום ההוא ואברכהו ואשבחהו" (חנוך א' ל"ט, ז'). המלאך המלווה את אברהם אבינו בעלייתו להיכלות מלמד אותו את "שיר-המלאכים".¹ אמת הוא, שבעל-העליה אינו כולו התלהבות והתרוממות. הוא גם מפחד ומתירא מן המראה הנורא שמסביב לו – מן האור הכביר ומקול הרעש הגדול וכו' – אבל הקב"ה שולח לו מלאך לתמוך ולחזקו: "ואביט וארא שם כסא רם ... והכבוד הגדול יושב עליו ... ועד אז הייתי נופל על פני ... ואחד הקדושים נגש אלי ויעוררני ויעמידני" (חנוך א' י"ד, י"ח-כ"ה). "וארא שם אור כביר מאד ... ויקחוני האנשים ... ויאמרו אלי חזק חנוך אל תירא ... וישאוני גבריאל" (חנוך ב' ט', א'-י'). על המלאך להגן על המשורר ולעזור לו.

אין הדבר כן בשירים שבכ"י שלפנינו; בעל-העליה זקוק להם בשביל עלייתו. אנו נמצאים כאן בעולם גנוסטי, והשיר הוא כעין "חותם" הפותח את שערי ההיכלות. צפיית-המרכבה תלויה בשיר, ורוזי-התורה אינם מתגלים אלא למי שיודע את סוד השיר עם הזחמות שבו, ר"ל סתרי-שמות של ה' ושל המלאכים. אין כאן מלאך לנהל את בעל-העליה; כוח השירה שבו משמררו ומעלהו. שאלה סטריאוטיפית היא: "מי יוכל לעפות" (בצפיית המרכבה)? התשובה היא: "תפילה התפללתי ועל ידי כן הוצלתי" (השווה כ"י זה דף 50 ע"ב; דף 51 ע"ב; דף 55 ע"א וב'). ר' ישמעאל אומר: "כיון שסדר לפני ר' נחוגיא בן הקנה רבי תפילות הללו בכל יום הייתי מתפלל לכל אחד ואחד בשמות שלה בירידה ובעלייה והיה ריוח לכל איבריי" (דף 56 ע"ב). ר' עקיבא מספר: "כיון שהתפללתי התפילה הזו ראיתי תר"מ אלפי ריבוא מלאכי כבוד שעומדים כנגד כסא הכבוד וראיתי קשר תפילין של גדודי יוי אלהי ישר" (דף 51 ע"א). "אשרי אדם שעומד בכל כתו ומגיע שירה לפני ברוכיי יוי אלהי ישר" וצופה במרכבה" (דף 52 ע"א). "כל מי שרוצה להשתמש ברז גדול זה [ר"ל בסתרי תורה] יתפלל אותו בכל כתו שלא ישכח ממנו דבר אחד כל אביריו בהשחת" (דף 53 ע"ב).

ר' ישמעאל אומר: "וישבתי מ' יום והתפללתי ג' תפילות בשחרית וג' תפילות בצהריים וג' בערב ... וירד פדקס מלאך הפנים ועמו מלאכי רחמים והשיבו חכמה בלבי" (דף 54 ע"א וב'). המלאך היורד אל ר' ישמעאל ומגלה לו רזי-התורה בא בכוחו של המתפלל, ר"ל בכוח השיר. בעל-העליה, שבספרות האפוקליפטית סמך על עזרת-המלאכים לחזקו ולסעדו, געשה עצמאי וסומך על כוח השיר שלו להגן בעדו. אין להתפלא, שהגטיות המאגיות הכרוכות בתפ-קיד זה של השיר הביאו לידי ריבוי השמות בנוסח השיר. תחומי המיסטיקה והמאגיה לעולם פתוחים ומעורים זה בזה, והשירים שבכ"י זה קרובים למאגיות של ספר חרבא דמשה. אבל השמות וחילופי השמות שבו עדיין לא טשטשו את צורתם העיקרית של שירי הקדושה.

כוונה שלישית אנו מוצאים לשירי קדושה בהמנונים הגדולים הנמצאים בהיכלות רבתי.⁴ השירים ההם אינם שירי-שבח סתם וגם אין בהם הכוונה להנצל על ידם מן הסכנות הכרוכות בעליה. הריתמוס השוטף והריבוי המודגש של תוארי-השם שבהם עשויים היו להביא המשורר לידי מצב-רוח של אקסטזה ולהעלותו בדמיונו לז' ההיכלות. השירים עצמם משמשים כאן כלי-רכב לעלייתו לשמים. כוח השיר מגיע לשיאו הכי נשגב בהמנונים ההם.

כ"י אוקספורד 1531 שעליו אנו נסמכים (השווה רשימת ניבואיר, עמ' 537-538), מכיל י"ג קונטרסים מיסטיים שלא כולם זכו עדיין לפרסום. א' ילינק הרפיס את גוסס ספר היכלות רבתי הכלול בכ"י זה,⁵ ומ' גסטר פרסם את הספר חרבא דמשה לפי הגוסס הנמצא שם.⁶ החיבור היכלות זוטרת, הנמצא שם בדפים 38 ע"א-46 ע"א, עדיין לא הופיע אלא מקצתה.⁷ ויש עוד חומר "גולמי" ו"ישן למדי" ⁸ בדפים 50 ע"א-60 ע"א שבלתי-ידוע הוא לגמרי חוץ מציטטות אחדות שגרשם שלום מביא בספרו הגדול על תולדות המיסטיקה בישראל.⁹ אין בדעתנו כאן לטפל בכל הפרקים האלו; רצוננו הוא לפרסם רק את שירי הקדושה המפוררים בטכסט הנ"ל. לשירים אלו יש ערך רב גם לתולדות המיסטיקה בישראל בכלל וגם להתפתחות הקדושה בעבודת ישראל. [בינתיים פירסמה רחל אליאור מהדורה מדעית של היכלות זוטרת ב"מחקרי ירושלים במחשבת ישראל", מוסף א (תשמ"ג).]

ב. נוסח השירים

למרות ההבדלים הרבים שבין השירים שבכ"י זה, יש דברים משותפים לכולם. ביטויים מסוימים חוזרים ונשנים בהם: אל גדול בגבורה; ¹⁰ מי כמוך בשמים ובארץ; קדוש בשמים וקדוש בארץ; ¹¹ אשר יצרת שמים וארץ; ¹² אתה יודע רזי-עולם; ¹³ מלך אדיר על כל המרכבה. ¹⁴ המוטיבים הנ"ל לובשים צורות שונות, אבל אינם משנים את מובנם העיקרי. זאת ועוד אחרת: כל השירים עוסקים בענין הקדושה של המלאכים או מרמזים לה. הביטוי: "לפניך עומדים כל הגבורים", או ביטוי כדומה לו, נמצא הרבה פעמים. הוא כעין פתיחה לקדושת המלאכים המברכין ומשבחין ומהללין לה' היושב על כסא רם ונישא. ¹⁵ השירים אינם מסיימים בהזכרת הקדושה, כמו רוב ההמנונים בהיכלות רבתי, אלא מביאים את הקדושה באמצע השיר, ¹⁶ או בסופו לפני חתום הברכה. ¹⁷

יש ערך רב לעובדה, שהשירים נראים כממוזגים שני טיפוסים קדושה יחד: קדושה דיוצר וקדושה דעמידה. הקדושה דיוצר היא כולה סיפור קדושת המלאכים. מטעם זה התירו במסכת סופרים (פרק ט"ז) והרבנים שנהגו לפי מנהג א"י את אמירת הקדושה דיוצר אפילו ביחיד. ¹⁸ הקדושה דעמידה היא קדושת ה' ע"י ישראל ולפיכך אינה בפהות מעשרה. השירים דומים לקדושה דיוצר: (1) מפני שהם סיפורי קדושת המלאכים; (2) מפני שבהם נמצא הנוסח "לשמך הגדול הגבור והנורא", ¹⁹ הקבוע בקדושה דיוצר, ושאין לו שייכות עם הקדושה דתפילה; (3) אנו מוצאים בשיר ו' ציטטות רבות מן ההמנון "אל אדון על כל המעשים", ²⁰ שמקומו בברכת יוצר. מצד אחר, השירים דומים גם לקדושה דעמידה מפני שהם לבשו צורת ברכה בהרבה מקומות. אמת היא, שהברכות אינן מזדהות בברכה ג' דעמידה אלא בשני שירים בלבד (דף 54 ע"ב, 19; דף 59 ע"א, 21). מטבע ברכות אלו אינו טבוע ועומד כל עיקר. ²¹ אך אין להעלים עין מן העובדה שהשירים משתמשים בקדושה בתוך מסגרת ברכה, וזה כעין קדושה דעמידה. יתר על כן, בעל-העליה המשורר מזרז את עצמו לא רק לתאר את קדושת המלאכים, אלא לעשות כמוהם ולקדש את ה' הגדול והנורא: "קדושים ואני אקדש שמך" (דף 51 ע"ב, 1); "ואקדש שמך הקדוש והגדול ... ככת' ואקרא ק.ק.ק. וכו'" (דף 55 ע"א, 20-21). הוא

משנה את הפסוק "וקרא זה אל זה" ללשון 'אני' כדי להעלות את שבחו למדרגת המלאכים.

ראוי הוא לתשומת-לב, שאנו מוצאים סגנון קדושה בהרכבה מעין זו גם בהמנון הגדול שב-Constitutiones Apostolicae (vii, 35, 1-10). לפי דעתו של Bousset²² יש להבין בשיר זה את השפעתה של הקדושה דתפילה.²³ אבל לא נראים לנו דבריו, שהרי בקדושה דתפילה ישראל והמלאכים אומרים קדוש, ובשיר זה המלאכים לחוד חשוכים להיות ראויים לומר קדוש, וישראל משבח את ה' בקריאת הפסוק "רכב אלוהים רבתי אלפי שגאון" (תה' ט"ח, י"ח).²⁴ לפי דעתו של א' בוימשטרק, השיר הזה מושפע מן הקדושה דיוצר.²⁵ אך אין להכחיש ששונה הוא מקדושת יוצר במה שפותח בברכה: "גדול (ברוך ?) אתה ה' גדול אתה בגבורה" ושהוא מכיל חומר רב שאינו שייך לקדושה דיוצר. לפ"ן השאלה עדיין במקומה עומדת: איזה מין שיר קדושה השפיע על יצירת ההמנון זה ? לפי דעתנו ההמנון נולד על ברכי שירי קדושה מטיפוס שאנו מוצאים בכ"י זה, ר"ל שהוא כעין עירוב פרשיות של קדושת יוצר וקדושת תפילה. באמת יש למצוא קוים משותפים רבי-מספר בהמנון הזה ובשיר ב'.²⁶

נוסח הקדושה שבשירים אינו מכיל אלא את הפסוק ק.ק.ק. וגו' או רק את ג' התיבות ק.ק.ק. בחלק הסיפורי של כה"י בלבד אנו מוצאים הזכרת קדושה יותר ארוכה ומפותחת. ד' עקיבא מתאר את קדושתן של מרכבות-אש העומדות בז' ההיכלות: בהיכל א' וב' הן אומרות ק.ק.ק.; בהיכל ג' הן אומרות ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ממקום בית שכינתו; בהיכל ד' אומרות ברוך יי' חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים אדיר על כל המרכבה; בהיכל ה' אומרות ברוך קדושת מלכותו ממקום בית שכינתו; בהיכל ו' אומרות ברוך יי' אדון כל הגבורה בורא גבורה ומושל על כל מרכבה; בהיכל ז' אומרות ברוך מלך מלכי המלכים יי' אדון כל הגבורה מי כא' חי וקיים שבחו בשמי שמים קדושת מלכותו בשמי שמי מרום גבורתו בחזרי חדרים מזה קדוש ומזה קדוש ומביעים שירה תמיד ומזכירים שמו של גהוריא יי' אלהי ישר' ואומרות ברוך ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ממקום בית שכינתו (דף 51 ע"ב; 52 ע"א). לכאורה, עיקר הקדושה בסיפור זה הוא ק.ק.ק. וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ממקום בית שכינתו. שאר

שירי קדושה בספרות ההיכלות הקדומה

ה"קדושות" הן מעין שירי הקדושה שאנו יודעים משירי העליה בכ"י זה. כל הביטויים הנמצאים בה לקוחים משירים אלו, לדוגמא: אדון כל הגבורה, מושל על כל המרכבה, מי כאל חי וקיים. ברור הוא שהחלק השני של הקדושה הנהו ממש הרכבת הפסוק "ברוך כבוד ה' ממקומו" עם הנוסח "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".²⁷ נראה, שמתחילה הקדושה גופא הכילה רק אמירת הפסוק ק.ק.ק. וגו', והיו משתמשים בנוסח "ברוך שם כבוד" וכו' כדי לענות לאמירת הקדושה. בכדומה לזה אנו מוצאים בקדושת חנוך (חנוך א' ל"ט, י"ג) שהמלאכים השומעים את הקדושה מפיו של חנוך עונים אחריו: "ברוך אתה וברוך שם ה' לעולמי עולמים".²⁸ בקדושת הכנסיה הנוצרית אנו מוצאים שבעיקר היה להן רק הפסוק ק.ק.ק. (עם שינוי נוסחאות וקצת הוספות).²⁹ מה שנוגע לקדושה בעבודת ישראל, הפסוק "ברוך שם כבוד" וגו' נשאר תחילה אפילו אחר הכנסת הפסוק "ברוך כבוד ה' ממקומו" לתוך הקדושה. בספר חנוך ג' (הוצאת אודברג) שתי נוסחאות הקדושה עומדות זו בצד זו: אחת עם "ברוך שם כבוד", ואחת עם "ברוך כבוד ה' ממקומו".³⁰ נראה שהפסוק "ברוך כבוד ה' ממקומו" נתקבל בזמנו של ר' עקיבא שדרש את הפסוק "ברוך כבוד ה' ממקומו" כמו שדרשו ר' ברכיה אחריו: "התיות הנושאות את הכסא אינן מכירות את הדמות ובשעה שמגיע זמנן לומר שירה הן אומרות באיזה מקום הוא אין אנו יודעות אם כאן הוא אם במקום אחר הוא אלא בכל מקום שהוא ברוך כבוד ה' ממקומו".³¹ בפרק מפרקי היכלות, שפירסם ילינק בבית המדרש ג', עמ' 161-163, אנו מוצאים מסורת המתנגדת לאמירת "ברוך כבוד ה' ממקומו": "כת אחת [של מלאכים] אומרת קדוש ... וכת אחת אומרת קדוש וכת אחת אומרת קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. ומפני מה לא אמר כבוד ה' ממקומו מפני שהשכינה בכל מקום. ולעתיד לבא השכינה חוזרת למקומה ואומרת ברוך כבוד ה' ממקומו". הרי ברור, שהוספת "ברוך כבוד ה' ממקומו" לקדושה היתה שנויה במחלוקת, ולא נתקבלה באופן קבוע אלא בזמן מאוחר.³² כשראינו לעיל, כה"י שלנו מפשר בין שני הפסוקים. דרשת ר' עקיבא עדיין לא נתקבלה על דעת כולם, אבל גם לא דחוה, ולכן השתמשו בשני פסוקים יחד.

ג. זמן חיבורם של השירים

ברור אפילו לסוקר סקירה שטחית, שהחומר הנמצא בכ"י זה בא משני מקורות שונים. בחלק א' השירים והסיפורים מיוחסים לר' ישמעאל בשם ר' עקיבא; בחלק ב' הדברים נאמרים על ידי ר' ישמעאל בשם ר' נחוניא בן הקנה רבו. חלק א' כולל את הפרקים מדף 50. ע"א שורה 8 עד דף 52 ע"א שורה 9; מדף 52 ע"א שורה 14 עד סוף דף 52 ע"ב; מדף 58 ע"ב שורה 9 עד דף 60 ע"א שורה 12. חלק ב' כולל את הפרקים מדף 52 ע"א שורה 10 עד שורה 14; מדף 53 ע"א שורה 1 עד דף 58 ע"ב שורה 8.⁸⁴

אין ספק, שחלק ב' הוא מאוחר בזמן מחלק א', לא במה שנוגע לעיקר נוסח השירים שבו אלא מצד צורתו הנוכחית. ידנים מוכיחות לזה הן: (1) העובדה שבחלק ב' השמות הנסתרים המאגיים תופסים מקום רחב ביותר עד שהנוסח העיקרי של השירים כמעט בטל ברוב שמות; (2) בחלק ב' אנו מוצאים כבר את המונח הרגיל של יורדי המרכבה: לירד למרכבה. ר' ישמעאל אומר שכל יום היה מתפלל את התפילות, שסדר לו ר' נחוניא בן הקנה רבו, "בירידה ובעליה", ירידה תחילה ואחר-כך עליה. לפי דעתו של ג' שלום,⁸⁵ שינוי השם מ"עליה" ל"ירידה" אירע בשנת 500 בערך. על-פי השערה זו חיבורם של השירים שבחלק ב' כבר נעשה בתקופת יורדי המרכבה. אבל אין להטיל ספק בזה שהשירים כשהם לעצמם – מבלי הוספות השמות – הם עתיקים ביותר. נראה שעיקר השירים בחלק א' וב' (והסיפורים בחלק א') נתחברו לפני ההיכלות רבתי וזוטרת.

כידוע יש מחלוקת בין החוקרים שעמדו על תולדות הקדושה, אם הקדושה דיוצר קדמה בזמן או הקדושה דתפילה.⁸⁶ לפי דעתם של אלבוגן, ביכלר ומאן, הקדושה דתפילה נתהוותה תחילה והקדושה דיוצר לא נתחברה אלא לאחר חתימת התלמוד. הדברים הנוכרים בתוספתא ברכות א', ט' ובירושלמי ברכות ה', ד' אמורים בקדושה דעמידה. כנגד זה טוענים גינצבורג, מרמורשטיין – ובין החוקרים הנוצרים בוימשטרק – שהקדושה דיוצר קדמה בזמן ושהמקורות התלמודיים שהזכרנו מכוונים לקדושה דיוצר. לא ניכנס לעובי הקורה של בעיה זו במאמרו זה. די להדגיש שמן השירים המפורסמים כאן יש ראייה נוספת שבזמן חיבורם – כלומר לפני חתימת התלמוד – הקדושה דיוצר כבר היתה מפותחת. בנוגע לקדושה

שירי קדושה בספרות ההיכלות הקדומה

דעמידה ראינו לעיל שיש למצוא את סימניה בשירים אלו, אבל אין מהם ראייה שכבר היתה מפותחת וקבועה בסדר התפילה. אדרבא, העובדה שהברכות, המצויות בשירי הקדושה, הן ברכות שונות ולא על-פי הרוב, ברכת האל הקדוש, מכריחתנו להאמין, שבאותו הזמן הקדושה דעמידה עדיין לא היתה קיימת. כפי שהראה מרמורשטיין, אין שום רמז לקדושה דעמידה בספרות המדרשית הקלאסית; וכבר העיד רש"י בסידורו ש"לא מצינו בכל התלמוד חיוב קדושה".³⁷ נראה, לכן, שהקדושה דעמידה טבעה במשך המאה הששית. בזמנו של ינאי (תחילת המאה הז') היא כבר קיימת, אבל "לא היה עדיין נוסח קבוע של קדושה קיים, והיו הפיטגים מנסחים אותה ומחדשים לבושה מדי שבת בשבת".³⁸ עד זמנו של בן באבוי, תלמיד תלמידו של רב יהודאי גאון (בשנת 800 בערך), הקדושה לא נאמרה בארץ-ישראל כי אם בשחרית של שבת ויו"ט.³⁹ ויש לנו ראייה מס' היכלות רבתי שבזמן חיבורו (במאה הששית) גם בבבל לא היו אומרים את הקדושה דעמידה בימי החול, שהרי נמצא שם (ט', ב'): "ברוכים לשמים ולארץ יורדי מרכבה אם תאמרו ותגידו לפני מה אני עושה בתפילת שחרית ובתפילת המנחה וערבית בכל יום ובכל שעה שישראל אומרים לפני קדוש ולמדו אותם ואמרו להם שאו עיניכם לרקיע כנגד בית תפילתכם בשעה שאתם אומרים לפני קדוש כי אין לי הנאה בכל בית עולמי שבראתי באותה [צ"ל כאותה] שעה שענייכם נשואות בעיני ועיני נשואות בעיניכם בשעה שאתם אומרים לפני קדוש". כשהוא אומר שישראל אומרים קדוש ג' פעמים – בשחרית מנחה ומעריב – הכוונה, בלי ספק, לברכת "אתה קדוש" ולא לקדושה בחזרת התפילה, שהרי מעולם לא אמרו קדושה בחזרת תפילת מעריב.⁴⁰ אם כן אנו מוכרחים לומר, שהמחבר לא ידע מקדושה דעמידה בתפילת חול, ובדיוק השתמש בלשון "שאתם אומרים לפני קדוש" ולא "קדושה".⁴¹

היוצא לנו מזה הוא, שהשירים האלו תופסים מקום חשוב בתולדות הקדושה בישראל. הם ממצעים בין הקדושה דיוצר שהוא סיפור קדושת המלאכים ובין הקדושה דעמידה שהוא הקדושה של כנסת ישראל; הם משמשים כעין גשר בין שניהם. הפיטגים המיסטיים, שהתגברו לומר "קדושים ואני אקדש את שמך", פינו דרך לרעיון שקדושת ישראל היא למעלה מקדושת המלאכים. הקדושה דעמידה מביעה הנצחון הסופי של הרעיון הזה.

שירים המיוחסים לר' עקיבא

א. קטע מ"שבחו של רוזני יוי אלהי ישראל"

- 10 [דף 50 ע"א] תתברך לעד / בכסא כבוד אתה שוכן בחדרי מרום ובהיכל גאוה¹ כי אתה / גיליתת הרזים ורזי רזים הכבשים² וכבשי כבשים למשה ומשה / לישראל להיות עושין בהן את התורה ומרבים בהן את התלמוד.³

ב. "תפילת רחמים" לר' עקיבא

בשעה שעלה וציפה בגבורה

- 16 [דף 50 ע"ב] אל רוזני¹ יוי אלהי ישראל / ב"א יוי א' גדול בגבורה מי כמוך בשמים ובארץ / קדוש בשמים וקדוש בארץ מלך קדוש הוא / מלך ברוד הוא מלך אדיר על כל המרכבה / נטית שמים כוננת כסאך ושמך הגדול מפואר / 20 על כסא כבודך שמך הגדול² בכל גבורה³ / ואין מספר לתבונתך⁴ אתה יודע רזי עולם⁵ וחוקר / [דף 51 ע"א]

¹ השווה היכלות רבתי במהדורת אהרן ילינק, בית המדרש, חדר שלישי, ירושלים 1938 (עמ' 83-108; להלן: ה"ר), ג', א'; ז', ב'.

² השווה חגיגה י"ג ע"א על הפסוק משלי כ"ז, כ"ו: כבשים ללבושך; ה"ר י"ד, א': הרזים הסתורין הכבושין.

³ השווה ה"ר כ"ו, ד': אתה הוא שגילית סודך למשה ולא כסיתו ממנו כל גבורתיך; שם כ"ח, א': אני יודע מה אתם מבקשים ... תורה מרובה אתם מבקשים והמון תלמוד ... ולהמון רוזי אתם מחמדין ... להגדיל תלמוד...

¹ נ"א בשורה ח' באותו העמוד: "וריו". כמו"כ נמצא ב"תפילת כתר נורא" בהיכלות זוטרת (כ"י שלנו דף 38 ע"א): ב"א יוי זרין על הגדודים וברוך באמונים בשם ויו בר' חכם הרזים.

² צ"ל גדול.

³ כלומר במרכבה. השווה כ"י שלנו דף 50 ע"א: בשעה שעליתי וצפיתי בנבוכה.

⁴ ע"פ תהלים קמ"ו, ה'.

⁵ דברי רב בירדוי שלו ביה"כ. השווה יומא פ"ו, ע"ב: מאי אמר אמר רב אתה יודע רזי עולם.

שירי קדושה בספרות ההיכלות הקדומה

- 1 חכמות⁸ ודרכי נסתרות⁷ מי דומה לך בוחן לבות / וכלי⁸ חיים ומות ברכות וקללות הטוב והרע נתונים בידך / ושמך אדיר בשמים ובארץ קדוש בשמים וקדוש בארץ / זריות⁹ זכרון שמך לעולם ולעולמי עולמים עד סוף כל הדורות¹⁰ / זה שמך לעולם וזה זכרך לדור דור,¹¹ חנון ורחום שמך / רחמך גבורים על העליונים ועל התחתונים טובים דברך / על אוהבי תורתך טהורים מאמריך על מקדישי שמך / דרכך ושבילך במים כוננת¹² כסאך בכח גבורה שירה וזמרה / ענני אש¹³ זריזי¹⁴ אימה שלישי¹⁵
- 10 יראה אלף אלפי אלפים / וריבי ריבו רבבות¹⁶ נותנין שבח וקילוס לשמך / הגדול הגבור והנורא¹⁷ לפניך עומדים כל הגבורים¹⁸ שהן / אדיר בשבח ובזמרה בחדרי תורה ובגנוזי

⁸ אולי צ"ל טוחות. עיין איוב ל"ח, ל"ו.

⁷ השווה דברי רב בוידוי שלו: "...ותעלומות סתרי כל חי ... ואין נסתר מנגד עיניך", ובתקיעתא דרב: "...והמון נסתרות שמבראשית".

⁸ ר"ל כליות. עיין ירמיה' י"ז, י' והשווה בוידוי של רב: "אתה חופש כל חדרי בטן ובוחן כליות ולב". השווה ג"כ ה"ר כ"ן, ד': "אתה הוא בוחן כליות ולב".

⁹ ר"ל זריות המלאכים המפארים את שמך. השווה בכ"י שלנו דף 54 ע"ב: "לזריות חכמה ולאדירות בינה". ועיין להלן הערה 14.

¹⁰ לשון שהשתמש בה רב בתקיעתא דרב: "צופה ומביט עד סוף כל הדורות". השווה ה"ר כ"ט, ב'.

¹¹ שמות ג', ט"ו.

¹² ע"פ תהלים ע"ז, כ'.

¹³ "ענני אש" כתיב, ותיבת אש הוטלה בעיגול המשמש בכ"י זה כבמקום מחיקה.

¹⁴ "זריז" כתיב, וצריך להגיה "זריזי" כמו שנמצא בדף 50 ע"א: ועומדין עליו זריזי אימה שלישי יראה אלף אלפים (צ"ל אלפי) אלפים וריבי ריבו ריבואות (צ"ל רבבות) ונותנין שבח לפני כס (צ"ל כסא) זה".

¹⁵ אפשר לפרש שכמו שישראל קרוים שלישיין שהם משולשים: כהנים לויים וישראלים, כך מלאכי השרת קרוים שלישיים שהם משולשים: שרפים אופנים וחיות הקודש. לביטוי "זריזי אימה שלישי יראה" שנמצא כאן מתאים הלשון "אדירי אימה בדורי יראה" בכ"י שלנו דף 55 ע"ב שורה 4-3.

¹⁶ "וריבי ריבו ריבואות רבבות" כתיב ותיבת ריבואות הוטלה בעיגול.

¹⁷ דברים י', י"ו.

¹⁸ "גיבורים" כתיב.

ברכה מערבין ¹⁹ / משבחין ומרקיע ²⁰ ומברכין מזה ברכה ומזה ברכה ומזה / שבח, ²¹ מי אל כמוך גושא עון ועובר על פשע, ²² מי בשמים / שיש כחו לעשות כמעשיך וכגבור רתך, גבורתך אש חדרך / אש שמך חצוב באש להבה, ²³ וגר.

ג. תפילת "שבח" לר' עקיבא בשעה שראה מלאכי הכבוד וקשר תפילין של גדודי יוי אלהי ישראל.
19 [דף 51 ע"א] עלי לשבח לאדון הכל וכו' / עד ושכינת עזו בגובהי מרומים, וכו' ¹ יהוה הוא / האלהים יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים ² אחד ושמו אחד ³ / יוי אלהינו יוי אחד, ⁴ יהוה יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב / חסד ואמת, ⁵ על כן נקוה לך יוי אלהינו עד ולעולמי עד 1 תמלוך ⁶ / [דף 51 ע"ב] לעולם ולעולמי עולמים קדושים ⁷ ואני אקדש שמך הגדול והגבור / והנורא ⁸ ההדר ⁹ האדיר

¹⁹ כלומר משוררין בקול ערב ונעים. השווה ה"ר ז', ג': משוררים בחיך (ס"א בחן) ערב ובנעימה קדושים.
²⁰ צריך להגיה: ומסאריין.
²¹ ר"ל שלוש כחות של מלאכים אומרות שירה.
²² מיכה ז', י"ח.
²³ ע"פ תהלים כ"ט, ז'.

1 תפילת "עלינו לשבח" מתקיעתא דרב, אבל הפיטן משתמש בה בלשון יחיד: עלי.
2 מלכים א', י"ח, ל"ט. המנהג לומר פסוק זה ז' פעמים לאחר תפילת נעילה ביוה"כ מובא בסמ"ג בשם קבלת רבו ר' יהודה ב"ר יצחק. השווה ב"י על טור או"ח סי' תרכ"ד.
3 זכריה י"ד, ט'.
4 דברים ו', ד'.
5 שמות ל"ד, ו'.
6 תפילת "על כן נקוה לך" מתקיעתא דרב עד "ולעולמי עד תמלך".
7 ר"ל המלאכים. השווה את הברכה הג' דעמידה לפי מנהג בבל: "וקדושים בכל יום יהללך סלה".
8 דברים י', י"ח.
9 "האדר ההדר" כתיב ומילת "האדר" הוטלה בעיגול לסימן מחיקה.

שירי קדושה בספרות ההיכלות הקדומה

והמופלא והנכבד הדירירום / אדירירום¹⁰ יציב גדול טהור
מפורש¹¹ שמו חוצב בשלהביות / של אש חי יה' יהו יהו
קדוש וגורא בראת עליונים ותחתונים / במאמרך יוי אדיר
בחדרי שירה. 5

ד. תפילת ר' עקיבא בהיכל ז': עמד בכל כחו,

נרתע וגודעזע בכל איבריו ואמר

[דף 52 ע"ב] אל חי וקיים¹ אשר יצרת / שמים וארץ וולתך
אין צור² לעד זכרך יפארו גדודי מעלה³ / מעשה ידיך
בתבל ארצך⁴ האל הגדול יוצר הכל⁵ אדיר בגדולה אהוב /
בגבורה⁶ מודים לפניך גבורי כח שעמלך⁷ לפניך באמת

10 דרך פיטני ההיכלות הוא ליצור מלים חדשות על-ידי צירוף שתי מלים.
השווה את כינויי ה' שמשתמשים בהם כגון זוהרריאל וכו'. בהיכלות
זוטריי אנו מוצאים הדירירון ואדירירון בתור כינויי ה'. השווה ה"ו
(כ"י שלנו דף 44, ע"א): לפני אדירירון יי' אלהי ישראל אבינו
שבשמים לפני הדירירון יי' אלהי ישראל אבינו שבשמים. עיין ג"כ ספר
חרבא דמשה (הוצ' גסטר VII): משרתי הדירירון. לפי דעתו של ג'
שלום (שם, עמ' 69) ההברה - ון או - רון (כגון במלה מטטרון) צריכה
להחשב כחלק קבוע וטיפוסי של שמות מיסטיים, ואין לה הוראה
כשהיא לעצמה. נראה שמטעם זה נשתנו הדירירום ואדירירום להדירירון
ואדירירון.

11 השווה להלן בשיר י"א דף 57, ע"ב: אדיר חזק גורא ומפורש. נראה
שהלשון מפורש נופל עם פרוש, ר"ל קדוש. עיין רש"י על הפסוק
קדושים תהיו (ויקרא י"ט, ב'). אין לפרש כאן "מפורש שמו", ר"ל
האל ששמו מפורש ליודעי בינה, שהרי המלה שמו שייכת למה שבא
אחריה: שמו חוצב וכו'. השווה בסוף שיר ב': שמך חצוב וכו'.

1 השווה בברכת גאל ישראל בתפילת שחרית: ברכות והודאות למלך
אל חי וקיים. (סר"ע, הוצאת פרומקין, עמ' 222; מחזור ויטרי, הוצאת
הורוויץ, עמ' 66.)

2 השווה שמואל א', ב', ב'; שמואל ב', כ"ב, ל"ב; תהלים י"ח, ל"ב.

3 השווה איוב כ"ה, ג': ה"ש מספר לגדודיו.

4 ר"ל גם מעשה ידיך בתבל ארצך יפארוך.

5 ירמיה י', ט"ז; נ"א, י"ט. השווה בברכת יוצר: עושה שלום ובורא
את הכל.

6 ר"ל במרכבה. השווה שיר ב', הערה ג'.

7 ר"ל מעשיך.

10 וצדק צדק / תעשה בעולמך ובצדקת שמך תציל אותי וברכת כבודך אגדיל / לעד, ב"א אדיר בחדרי גדולה.

ה. "אמר ר' ישמעאל כך אמר לי ר' עקיבא אני תפילה התפללתי וצפיתי השכינה וראיתי את כל מה שעושים לפני כסא [הכבוד]"

11 [דף 58 ע"ב] ב"א יי' אלהים גדול שמך בגבורה¹ יי' אחד שמך ואין זולתך / ברומי שמים כוננת כסאך לעולם בחכמה אדיר אתה / ברחמים אדיר אתה בחכמה בבינה ובתבונה² בראת עולמך / באדרתך ברורין³ גדודין⁴ דמומין⁵ עומדין לפני כסא / כבודך קבעת תבל גיאה וגיאות⁶ וכוננת בכבוד⁷ והלל שיר / הילול ומפואר וכל⁸ גדודים שרפים שעומדין לפניך מהללין / ומפארין וגלגלי מרכבה משוררין שירה לפניך וכוננת⁹ / כסא כבודך זמרה זמרה וזכייה ומלאכי שרת שעומדין מקדישין / לקדושתך ומגדלין גבורתך ואומרים חי יי' צבאות שדי יהו / לעולם מלכותך מסוף העולם ועד סופו¹⁰ ולשמך מזכירין / כל מה שבראת¹¹ בעולמך מי כמוך גדול שמך לעולם / קדושתך לעולם גבורתך על כל המרכבה אדירותך¹² על חיות / הקודש כי

1 השווה שיר ב': ב"א יי' א' גדול בגבורה (דף 50 ע"ב שורה 17).
2 "ותבונה" כתיב ובגליון מוגה "ובתבונה".
3 השווה "כולם ברורים" בקדושה דיוצר; ה"ר ז', ה': ברורי עליון;
כ"י שלנו דף 55 ע"ב: אדירי אימה ברורי יראה.
4 השווה למעלה שיר ד': גדודי מעלה (דף 52 ע"ב שורה 7).
5 ר"ל העומדים ב"היכל דממה". השווה ה"ר ז', ה': יושב בחדרי היכל דממה. עיין עוד שם ג', א'; ה"ז כ"י שלנו דף 38, ע"א.
6 לשון גאווה כמו "היכל גאווה". השווה ה"ר ג', א'; ז', ב'. המילין גיאה, גיאות וגאים רגילות הן בה"ר. עיין ג', ב'; י"ג, ג'; י"ח, א'; כ"א, ב'; כ"ו, ה'.
7 אולי צ"ל כסא הכבוד.
8 נראה שצ"ל: לך מפארין כל גדודים.
9 "וכוננתה" כתיב.
10 השווה שיר ב' דף 51 ע"א שורה 4.
11 "שבראתה" כתיב.
12 הפיטן משתמש בלשונות אדרת (השווה למעלה דף 58 ע"ב שורה 12)

שירי קדושה בספרות ההיכלות הקדומה

אתה חי וקיים לעולם כל עולמך טהור אתה ורחמך /
 1 [דף 59 ע"א] מתגדל על מנצחי חיות¹³ לנצח נצחים
 ידיד ויחיד¹⁴ אתה, / אהבת מיורחת¹⁵ בכל העולם ואמת
 וצדק שמך כסאך / הוד והדר כבוד ותפארת קדושה וטהרה
 מסלסלין¹⁶ לפניך / ניקוי וניקיות¹⁷ תפארת ונצח תתגדל
 5 ותתקדש¹⁸ לעולם / מלך אל קדוש רם ונישא כי אין כמוך
 בשמים ובארץ בים / ובתהומות במרומי שחק כסא כבודך
 משורר¹⁹ וערבות / רקיע שם כסאך כוננת בהם מלאם²⁰
 אדירות ועריצות²¹ / מסלסלים לפניך²² ששון ושמחה אופני
 הוד וכרובי קדש / משוררין שירה ענני ניתומה²⁸ חיות

- ואדירות (כאן ולהלן דף 59 ע"א שורה 7). השווה ה"ר כ"ד א':
 אדירות עזירות עריצות.
 13 ר"ל בעלי העליה, שבתפילתם הם מתגברים על חיות הקודש ושאר
 שומרי ההיכלות.
 14 "יחיד" כתיב, ומוגה "יחיד".
 15 אולי צריך להגיה: אהבתך זורחת. השווה ה"ר ט', ה': מאיר ומורח;
 כ"ד, א': זכות זורח נוגה אור.
 16 לשון עילוי. עיין: סלסלה ותרוממך (משלי ד', ח'). השווה ה"ר ח',
 ב'; "א, א'; "י, ב, ג' ועוד הרבה מקומות.
 17 השווה להלן שיר י"א דף 58 ע"א שורה 22; ה"ר: טהרה ונקיון;
 ספר חרבה דמשה (הוצאת גסטר) 23: בנקיות פרישות טהרה.
 18 כאן ולהלן שורה 13-15 הנוסח הידוע מן הקדיש. השווה ה"ו (כ"י
 שלנו דף 38 ע"א): תתברך למעלה תתפאר למטה תתקדש למעלה
 תתגדל במטה תתהדר בהדרים תתקלס בשרפים. עיין ה"ר י"ב, ג';
 כ"ו, ו'.
 19 השווה ה"ר כ"ד, א': שכסא כבוד משורר בכל יום ויום. עיין עוד שם
 ט', א'; ג' שלום, שם, עמ' 57.
 20 אולי צ"ל מלא [י עיני]ם כלומר הכרובים. עיין יחזקאל י', י"ב. השווה
 שיר ו' דף 59 ע"ב שורה 16.
 21 השווה לעיל הערה 12.
 22 השווה לעיל הערה 16.
 28 השווה כ"י שלנו דף 52 ע"ב: וכמה שיעור בין גשר לגשר ... בין
 נהרי אימה לנהרי יראה כ"ב ריבוא פרסאות, בין נהרי ברד לנהרי
 חושך ל"ו ריבוא פרסאות בין סדרי ברכים לענני ניתומה מ"ב ריבוא
 פרסאות, בין ענני ניתומה למרכבה פ"ד ריבוא פרסאות, בין מרכבה
 לכרובים קס"ח ריבוא פרסאות, בין כרובים לאופנים כ"ד ריבוא
 פרסאות, בין אופנים לחדרי חדרים כ"ד ריבוא פרסאות וכו'. ופירוש

- 10 הקדש ממללין בזמרה / ברד פיהם²⁴ כנפיהם מים ויה²⁵
 זיהיון²⁶ מגיעין לשמך צור / עולמים ק.ק.ק. יוון ייה²⁷ יהי
 הו יהי חי שלימין יה הויה / והו יהיה קדוש שמך משרתיך
 קדושין יי אחד אל רם / ונישא רנה ויראה מלא כסא כבודך
 תתברך תשתבח / תתפאר תתרום תתנשא תתגדל תתקלס
 15 תתקדש תתהדר / תתחבב²⁸ כי אתה כוננת בכסאך שירה
 זמרה שיר / שבח והלל ותהילה ותפארת ונצח²⁹ ואתה יודע
 רזי מעלה ומטה³⁰ גלויין לפניך / זמי יוכל לספר שבח
 מרכבך לעולם תתברך מכל צבא מרום / תתהדר מאופני
 הדר תתקדש מכרובי קדש תתהדר מחדרי / חדרים תתפאר
 20 מגדודי אש תתחבב מחיות הקודש תשתבח / מכסא כבודך
 שעומדין לפניך ומשורדין לפניך בכל יום / ומגיעין קילוס
 לשמך הגדול הגבור והגורא כי אין כמוך בשמים / ובארץ
 ב"א יי האל הקדוש.

ענני נוחמה הוא ענני טל תחיית-המתים, שבערבות הרקיע נמצא הטל
 שעתידי הקב"ה להחיות בו מתים (חגיגה י"ב, ע"ב), ולשון נוחמה
 (נחמה) משמשת להוראת תחית המתים. השוות פסחים נ"ר, ע"ב: יום
 המיתה ויום הנחמה.

²⁴ פיהם כתיב, ולמעלה מן האות ה' נמצא האות ר. אם נקבל את הגירסא
 פיר[ם], אפשר לפרש שהפיטן השתמש כאן במלה יננית: פיר, ר"ל
 אש, כמו שמצינו בהיכלות רבתי י"ח ו' שהר' יסודות (אור, ארץ,
 מים ואש) נזכרים בלשון יון. השווה יוחנן לוי, "שרידי משפטים ושמות
 ינניים בספר 'היכלות רבתי'", עולמות נפגשים, מוסד ביאליק, תשכ"ט,
 עמ' 259-265. ועיין ג' שלום, שם, עמ' 362, הערה 50. ופירוש הענין,
 שבשעה שמלאכי-השרת ממללים בזמרה, דבריהם הם כברד וכאש
 וקול כנפיהם כקול מים רבים. השווה שיר ו' דף 59, ע"ב שורה 20-21.
 ואם הגירסה הנכונה היא פיהם, יש לפרש שבעין נהרי ברד יוצאים
 מפיהם בשעת קילוסם.

²⁵ נראה וצ"ל ליה.

²⁶ מלה פיטנית שהוראתה רוממות, גאווה. השווה ה"ר ג', ג'; ו', א';
 י', א'; י"ג, ד'; ט"ז, ג'.

²⁷ הייה כתיב והה' הראשונה נתונה בעיגול.

²⁸ הקב"ה הוא ה - "ידיד" (השווה לעיל), וחס של חיבה שורר בינו
 לבין בראיו. השווה ה"ר ח', ג': משרתים אהובים; קדושה דינצר:
 כולם אהובים. עיין לעיל שיר ד': אהוב בגמרה.

²⁹ דברי הימים א', כ"ט, ו"א.

³⁰ השווה שיר ב' דף 50, ע"ב שורה 22.

ו. תפילה לר' עקיבא בשעה שעלה להיכל ז' וציפה למעלה מן השרפים העומדים מעל ראשו של רוזי ירי אלהי ישראל

10 [דף 59 ע"ב] ב"א יי אל אחד / בורא עולמו בשמו אחד, יוצר הכל במאמר אחד² במרומי / שמים כוננת כסאך מושבך שמת³ בגובהי מרומך⁴ / מרכבך שמת⁵ בעליית מרום זבולך נטעת באופני⁶ הדר / מפארין לזכרך גדודי אש מהללין לשבחך שרפי אש כולם / טעונים⁷ דממה דקה⁸ שבח אומרים בהליכתן באימה מהלכין / ביראה מעטפין⁹ עמוסין בגאווה¹⁰ לפאר¹¹ ליוצר מלאים עינים / על גביהן¹² מראיהן כמראה בזק¹³ זיוום נאה¹⁴ חיבם¹⁵ זה לעומת / זה נושאין ומביעין נושאות חיות טהורות ק.ק.ק. מלאכי /

1 השווה דרשת הפסוק "כי ביה ה' צור עולמים" (ישעיה כ"ו, ד') : בשתי אותיות הללו ברא הקב"ה את עולמו. ב"ר י"ב, י' ; עיין מהדורת טהעאדאר-אלבעק, עמ' 108-109.

2 מתנגד, לדברי המשנה אבות ה', א' ואבות דר' נתן ל"א, ב', שבעשרה מאמרות נברא העולם.

3 כתיב : שמתה

4 השווה תפילת עלינו לשבח : ושכינת עזו בגובהי מרומים.

5 נראה שצריך להגיה : אופני.

6 חיות הקודש נושאות את הכסא ובהליכתן שבח אומרות. השווה ה"ר י' : מנטלי כסא של מלך ... טעונים ועומדים יום וליילה.

7 השווה ה"ר כ"ו, ח' : שהחיות נצבות ועומדות לפניך דממה דקה.

8 קושרים כתרים להקב"ה. השווה ה"ר כ"ד, ז' ; ז' ד' ; פירוש אחר : המלאכים קושרים קשרים לעצמם. השווה ה"ר ג', ב' ; י"א, א' ; כ"ד, א'.

9 ר"ל טעוני כסא הכבוד בהיכל גאווה. השווה לעיל שיר ה' הערה 6.

10 לפא כתיב ומגה בגליון : לפאר.

11 יחזקאל י', י"ב.

12 יחזקאל א', י"ד.

13 השווה את הביטוי "נאה זיום בכל העולם" בהמנון "אל אדון על כל המעשים".

14 השווה ה"ר כ"ו, ח' : שהחיות נצבות ועומדות לפניך ... הן אש, חיבן אש, הילוכן אש, דיבורן אש. נראה שהלשון חיב הוראתה קול רם כמו חיבה (מן השורש הערבי חב). עיין אוצר לשון התלמודים והמדרשים מאת יעקב לוי ואליעזר גולדשמידט, כרך ב', עמ' 3.

- שרת אומ' לפניך גלגל חמה נובע פניהם מבהיק זיום כזוהר /
 20 רקיע כנפיהם פרושות¹⁵ ידיהן פשוטות כקול / מים רבים
 קול כנפיהן¹⁶ לפידי אש טורדין ויוצאין¹⁷ מגלגלי / עיניהם
 כקול רעש גדול¹⁸ משוררין שירה לפניך זיו מלאים / נוגה
 מפיקין¹⁹ זיון גאין²⁰ בצאתן ששים בביאתן שמחין²¹ /
 זוהר נאה לפני כסא כבודך באימה ביראה עושין רצונך²² /
 1 [דף 60 ע"א] מגיעין שבת לשמך הגדול הגבור והנורא פאר
 וכבוד מזכירין / לזכרן מלכותך צהלה ורינה²³ כי אין כמוך
 ואין ככהניך ואין / כחסידיך ואין כשמך הגדול לעולם
 ועולמי עולמים זועף / בים ויבש²⁴ צופה בארץ ורעשה
 5 מגבורתך מתרעש כל העולם²⁵ / מחייה מתים וממעמיד
 המתים מעפרן גדול שמך לעולם אדיר / שמך לעולם קדוש
 שמך לעולם אל אחד יי' אחד יה יה יה יה / יה חי לעולם
 יה יה שמך יי' לעולם יי' זכרך לדור / ודור' ... / ... לעולם
 10 גבורתך לעולם / קדושתך לעולם מלכותך בשמים ובארץ
 לפיכך נקרא / שמך גברך לגבורתך גסלסל ונגיע קילוס
 לפני כבודך / כי אין כמוך בשמים ובארץ ב"א יי' צור
 העולמים.

¹⁵ פרושות כתיב תחילה והוסגר.

¹⁶ יחזקאל א', כ"ד.

¹⁷ הביטוי הזה רגיל הוא בה"ר. עיין שם ד', ג' ; ט', ד' ; כ"ד, א'.

¹⁸ יחזקאל ג', י"ב-י"ג.

¹⁹ השווה את הביטוי "מלאים זיו ומפיקים נוגה" בהמנון "אל אדון על כל המעשים".

²⁰ נעים כתיב תחילה והוסגר.

²¹ השווה את הביטוי הזה בהמנון "אל אדון" : שמחים בצאתם וששים בבואם.

²² שם ובקדושת יוצר : עושים באימה [וביראה] רצון קונם.

²³ שם : צהלה ורנה לזכר מלכותו.

²⁴ ע"פ נחום א', ד'.

²⁵ שמואל ב' כ"ב, ח' ; תהלים י"ח, ח'.

שירים המיוחסים לר' ישמעאל ולר' נחוניא בן הקנה רבו

ז. תפילת ר' ישמעאל שישב מ' יום בתענית כדי
לזכות לקנין חכמה משר התורה

5 [דף 54 ע"ב] ב"א יי' שבראת / שמים וארץ בחכמתך
10 ובתבונתך לעולם שמך ... / ... / ... / ... / ... / ...
... / תתברך אדון החכמה שכל הגבורה שלך, ב"א יי'
אדון / גבורה רם ונישא גדול בממשלה, אתה הוא מלך
15 מלכי / המלכים ב"ה¹ תתברך אתה לבדך כי אתה אחד
לבדך ... / ... / ... / ... אדון כל המרכבה לעולם תתקדש /
מלך הקדוש קדושתך בשמים ובארץ² ב"א יי' הא'
הקדוש.³

20 אתה מלך הכבוד דרכך⁴ כבוד ודבריך קדוש⁵ שמך / כבוד
גדול וקדוש לעולם ולעולמי עולמים, רם יהו עיוזו / חיי
1 גבור⁶ ... / ... / [דף 55 ע"א] ... תתקלס מלך העולם שנתת
רשות להזכרות / שמך⁷ בעמידה ובישיבה ובשאר⁸ כל
גדולת החכמה ... / ... / ... עדי עד ישתבח מלך שבח ששמך
5 גדול בשבח / ושמח⁹ רם ונישא ב"א יי' גדול חי בגבורה.¹⁰

1 השווה בתפילת עלינו לשבח: לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך
הוא.

2 עיין לעיל שיר א' דף 50, ע"ב שורה 18; דף 51, ע"א שורה 3.

3 השווה לעיל שיר ה' בחתימתו.

4 דרכם כתיב וצריך להגיה דרכך.

5 צ"ל: כבוד או אפשר שצריך להגיה: ודברך קדוש.

6 כתיב: גיבור.

7 צריך להגיה: להזכיר את שמך.

8 אולי צריך להגיה: "ושר [השין בפתח] גדולת החכמה", שהמתפלל
מבקש לדעת "האיך חכמתו של שר התורה" (דף 54, ע"א שורה 3).

9 לשון צווי, כלומר תהא לך שמחה, רם ונישא. השווה ה"ר ב', ד':
תשמח תשמח (נ"א: שמח תשמח) מלך שעליר כשמחת התן בבית
חופתו. עיין עוד שם ט"ז, ג' (ששמח ביורדי מרבה); ח', ד' (נהרי
שמחה).

10 השווה שיר א' בפתיחתו: ב"א יי' א' גדול בגבורה; שיר ה' בפתיחתו:
ב"א יי' ... גדול שמך בגבורה.

ח. "א"ר ישמע' אמ' ליר' נחוניא בן הקנה אדם
המבקש להשתמש ברו גדול הזה [של חכמת התורה]
יזכיר מלאכים העומדים מאחורי החיות הק' ...
ויתפלל תפילה שלא ישחיתו אותו"

- 13 [דף 55 ע"א] ב"א יי' אלהי ויוצרי גדול / ונורא¹ חי
העולם² אדיר על כל המרכבה³ מי כמוכה אדיר במרום /
15 הצליחה לי בכל איבריי⁴ ואהגה בשערי⁵ חכמה ואחקר /
בדרכי בינה ואצפה בחדרי תורה ואהגה בגנוי ברכה / ויהיו
גנוזות לי⁶ כי חכמה לפניך והצל אותי מכל זעופין⁷ /
שעומדיו ויהיו אוהבין לי לפניך ואדע כי קדושתך לעולם /
ואברך קדושת שמך לעולם ואקדש שמך הקדוש והגדול /
20 ויהי חותם גדול על כל איבריי⁸ דג'⁹ ככת' ואקרא¹⁰ ק.ק.ק.
יוי צבאו' / מלא כל הארץ כבודו ב"א יי' חי עולמים.

- 1 השווה : רם ונישא גדול ונורא בברכת גאל ישראל.
2 דניאל י"ב, ז' : חי העולם. כמוהו נמצא בתפילות ברוך שאמר וישתבח
(סר"ע, הוצאת פרומקין, עמ' 178, 143). ועיין למטה בחתימת השיר.
3 השווה שיר א' דף 50 ע"ב שורה 19.
4 פירש הצליחה לי שלא ישחיתוני המלאכים העומדים מאחורי החיות
שהם "זעופין מכל צבא מרום" (דף 55 ע"א שורה 12). ראה להלן
שורה 17. הביטוי "בכל איבריי" נמצא בהרבה מקומות בכ"י שלנו.
עיין דף 51 ע"א : ונתתי שבח על כל איבריי ; דף 56 ע"ב : והיה ריוח
בכל איבריי ; ה"ז דף 53 ע"ב : יעמד ויזכיר שם ... כדי שתהא מחוקק
בכל איבריו.
5 כתיב : בשעש. והוטלה בעיגול לסימן מחיקה.
6 כלומר שמורות, כמו "גנוז לצדיקים".
7 ראה הערה 4.
8 ראה הערה 4. שיר הקדושה עם השמות שלו משמש בתור חותם להגן
על איבריו של המתפלל.
9 נראה דצריך להגיה : ויהי חותם גדול דג' על כל איבריי ; ופירוש
דג' : ג' אותות הנזכרות בטכסט (דף 54 ע"א) שהן ג' שמות הקדוש
או שמות של מלאכים.
10 במקום "וקרא זה אל זה".

ט. קטע תפילה של ר' נחוניא בן הקנה בשעה
שציפה בזיו השכינה

10 [דף 56 ע"א] יתברך שמך הא' הגדול הגבור והנורא האדיר
האביר / האמיץ החזק הא' הנערץ הנפלא הנשגב¹ היושב
במרחבי / מרום העושה רצונו בעולמו ואין מי יאחר.²

י. קדושת ל' ישמעאל לפני מלכו של עולם
23 [דף 56 ע"א] יוי אלהי¹ תתקדש לנצח / תתגאה על החיות
ועל מרכבות עונך תתהדר תתברך² שאין כמוך / [דף 56
1 ע"ב] תתקדש שאין כמעשיך ששמי שמים מגידים צדקך
נוראים³ / מספרים כבודך שרפי מעלה ומטה⁴ משתחוים
לפניך כי גדול / ונורא אתה ואין עולה ושכחה לפני כסא
כבודך,⁵ ב"א יי' יוצר כל / הבריות באמת.

1 השווה ה"ז (כ"י שלנו דף 45 ע"א) : הא' הגדול הגבור והנורא החזק
האמיץ האדיר והאביר ; שם (דף 45 ע"ב) : האל הגדול הגבור והנורא
הכביר והחזק. עיין מגילה י"ח ע"א ; ברכות ל"ג ע"ב ; ג' שלום,
שם, עמ' 60.
2 ר"ל מעכב.

1 כתיב : אלהי ישר'. ומלת ישר' מוסגרת.
2 השווה שיר ה' הערה 18.
3 ר"ל מלאכי שרת ובפרט אלו שנקראו "ועופים". השווה שיר ח',
הערה 4.
4 אולי צ"ל : תברואי מטה.
5 השווה את הביטוי הזה בתקיעתא דרב : אין שכחה לפני כסא כבודך.

יא. התפילות שסדר ר' נחוניא בן הקנה לפני
 ר' ישמעאל להתפלל בעלייתו לז' היכלות
 ובירירתו

- 20 [דף 56 ע"ב] תתברך אל גדול וגבור חזק מלך המתגאה
 בהדר אדיר / בכבוד אתה אמרת והיה העולם¹ ברוח שפתיך
 כוננת רקיע² / ושמן הגדול טהור ומרומם על כל עליונים
 ועל כל התחתונים / זכות ארץ שמך וזכות שמים שמך³
 ועומדים מלאכים / בשמים וצדיקים בטוחים בזכרך ושמך
 מעופף על הכל⁴ / [דף 57 ע"א] וזכרך מגודל על כל בני
 בשר ברוך שמך לבדך ברוך שמך / לבדך ... / ... / ...
 5 ... / ... / ... יה צבאות תתקדש אשר יצרת שמים וארץ זכרך
 יפארו / כל גדודי מעלה⁵ ומעשה ידיך ומתבל⁶ ארצך
 אלהינו יוצר / כל⁷ אדיר אדיר בגדולה ואהוב בגבורה⁸
 מודים גבורי כח שהן / עומדין לפניך באמת ובצדק⁹ ב"א
 10 יי' הדר העולמים ואדון / הממשלה.
 תתקדש אלהי שמים וארץ אדון אדונים / אדיר אדירים אל
 הכרובים רוכב כרובים אל צבאות / וממשלתו על צבאות
 אלי משרתים¹⁰ ושמו מקודש על / משרתיו הוא שמו ושמו

- 1 על "מי שאמר והיה העולם" בתור כינוי לה' השווה א' מרמורשטיין,
 The Old Rabbinic Doctrine of God, I, 1927, עמ' 89.
 2 השווה תהלים ל"ג, ו'; ישעיה י"א, ד'.
 3 כלומר השמים והארץ מתקיימים בזכות הזכרת שמו של הקב"ה, כמו
 שמפרש להלן שהמלאכים בשמים והצדיקים בארץ מזכירים את השם.
 4 כלומר עליידי הזכרת שמו של הקב"ה בעליונים ובתחתונים שמו
 מעופף על הכל בהבל פיהם. בה"ר ג', ב' נאמר שכסא הכבוד מעופף
 והמלאכים מעופפים בנושאם את הכסא.
 5 השווה שיר ד' דף 52, ע"ב שורה 7.
 6 נראה שצריך להגיה: בתבל. השווה שיר ד' דף 52, ע"ב שורה 8.
 7 השווה שיר ד' (שם); שיר ו' דף 59 ע"ב שורה 11.
 8 השווה שיר ד' שם ושורה 9.
 9 השווה שיר ד' (שם).
 10 אולי צ"ל: על צבאות אל ומשרתיו.

שירי קדושה בספרות ההיכלות הקדומה

15 הוא ¹¹ הוא בהוא ושמו בשמו / שיר שמו ושמו שיר ... /

20 ... / ... / ... / ... / תתקדש מלכו של עולם ¹² שהכל

תלוי / בזרועך ¹³ והכל שבת מגידים לשמך כי אתה / אדון

העולמים ¹⁴ ואין כמוך בכל עולמים ב"א יי' הקדוש /

במרכבה רוכב כרובים.

1 [דף 57 ע"ב] ברוך שמך קדוש שמך מלך חזק אדיר על

רזי מעלה ומטה ¹⁵ / אדון נסים ¹⁶ אדון גבורות אדון

נפלאות ¹⁷ אדון פרישות ¹⁸ נותן חכמה / לחכמים ומדע

ליודעי בינה, אלהי האלהים ואדוני האדונים האל / הגדול

הגבור והנורא אל עליון יושב בסתר עליון ¹⁹ עושה נסים ¹⁸

וגבורות / ונפלאות רבות אדיר חזק נורא ומפורש ²⁰ אל

גדול וגבור על כל נוראותיו ²¹ / וגבורים יי' אחד ... / ... /

... אלהי העולם / אתה אחד ושמך אחד ²² אדון הכל אדר

10 כל העולם ²³ מי כמוך חי ... / מלכי ויוצרי מי ככבודך אל חי

¹¹ כלומר שמו נאה לו והוא נאה לשמו. השווה דברי הפיטן בקדושת מוסף

בר"ה ויר"כ. וכמו"כ נמצא בכ"י שלנו דף 52 ע"א, שורה 19: כשמו
הוא כחו וכחו הוא ושמו כשמו.

¹² הכינוי "מלכו של עולם" נמצא הרבה פעמים בטכסטים השייכים

לתפילות ר' ישמעאל זר' נחוגיא בן הקנה. השווה דף 53 ע"ב: שאתה

מלכו של עולם; דף 56 ע"א: ולמעלה מכולם יושב מלכו של עולם;

ונתתי קדושה לפני מלכו של עולם.

¹³ ע"פ דברים ל"ג, כ"ז.

¹⁴ על כינוי זה השווה א' מרמורשטיין, שם, עמ' 62 וכו'.

¹⁵ השווה שיר ה' דף 59 ע"א שורה 16.

¹⁶ כתיב: ניסים.

¹⁷ השווה את הנוסח בברכת יוצר: פועל גבורות ... אדון הנפלאות

(סר"ע, הוצאת פרומקין, עמ' 192).

¹⁸ השווה ה"ר ג', ב': מלך נסים מלך גבורות מלך נפלאות מלך פרישות;

שם ד', ג': מלך נסים ומלך גבורות ומלך נפלאות ומלך פרישות הוא

כדבר שנ' ק.ק.ק. יי' צבאות; שם כ"ז, ד': כי בעל נפלאות אני אדון

פרישות אני הוא בעל גבורות. הוראת המלה "פרישות" נראה שהיא

"קדושה". השווה לעיל שיר ג' הערה 11.

¹⁹ תהלים צ"א, א'.

²⁰ כלומר נורא וקדוש. השווה לעיל שיר ג' הערה 11.

²¹ ר"ל: מלאכיו. השווה שיר י' הערה 3.

²² השווה עמידה דמנחה בשבת: אתה אחד ושמך אחד.

²³ השווה מיכה ב', ח'; זכריה י"א, י"ג.

- וקיים כבודך מלא הוד והדר / קדושתך טהרה וענוה על
 גבורי שמים לך מקלסין ואדירי / ארץ לך מפארינ כי אין
 כמוך בשמים ובארץ ב"א יי אדון / כל הנשמה.
- אדיר שמך בכל הארץ ²⁴ כוננת כסאך מושבך / שמת ²⁵
 בגובהי ²⁶ מרומים מרכבך שמת ²⁵ בעליות זבולך בערפלי /
 15 טוהר מפארינ לזכרך גדודי אש מהללינ שבחך שרפי אש /
 עומדינ לפניך האופנים וחיות הקודש ואופני הוד ושרפי
 להבה / וגלגלי מרכבה בקול ²⁷ רעש גדול רעד ורעש אמ'
 הזכרה בשם / טטרוס' ²⁸ יי מאה וי"א פעמי' ואומ' טטרוסי
 / ... / ... / ... / ... / ... / ... 20
 1 [דף 58 ע"א] / ... / ... / ... / ... / ... / ... / ...
 10 / ... / ... / ... / ... / ... / ... / ... טטרוסיה יי קדוש /
 15 שמך בשמי שמים רם ונישא על כל כרובים יתקדש שמך /
 בקדושתך יתגדל בגבורה יתגבר בגבורה וממשלתך עד /
 סוף כל הדורות ²⁹ כי גבורתך לנצח נצחי נצחים ב"א יי
 אדיר / בכח גדול בגבורה.
- יי אלהי גדלת מאוד הוד והדר / לבשת ³⁰ מי כמוך אדיר
 20 במרום אשרי בוטחי בך מברכין ³¹ / משבחין מפארינ
 מקלסין מתחבבין ³² לשמך הגדול הגבור והנורא / מביעים
 לפניך ברכה שירה וזמרה קילוס תודה תהילה תורה /
 זכות ואמת צדק קדושה טהרה ניקוי וניקיון ³³ צהלה גילה

²⁴ תהלים ח', ב', י'.

²⁵ כתיב: שמתה.

²⁶ כתיב: בגוהי.

²⁷ בכל כתיב ובגליון מוגה: בקול.

²⁸ השם טטרוסייא או טטרוסייא נמצא הרבה פעמים בהיכלות זוטרת

ורבתי ובספר הרבא דמשה. השם מורכב מן המלה היונית טטרוס

(= ארבעה) ושם יה, ומרמז לשם של ד' אותיות. השוה ג' שלום,

שם, עמ' 363, הערה 58.

²⁹ השווה שיר ב' דף 51 ע"א שורה 4.

³⁰ תהלים ק"ד, א'-ב'.

³¹ כתיב: מברחין.

³² השווה שיר ה' דף 59 ע"א שורה 19, 15: תתחבב.

³³ השווה לעיל שיר ה' הערה 17.

שירי קדושה בספרות ההיכלות הקדומה

- 1 / דיעות ⁸⁴ ישרות ⁸⁵ מלכות ענוה גדולה גבורה אדירות ⁸⁶
 [דף 58 ע"ב] עריצות ⁸⁷ ששון ושמחה דיצה הוד והדר
 כבוד תפארת לך / אל קדוש רם ונישא מלך הדור מלך
 אדיר מלך הדר מלך / ירום ... / ... הדרירום אדיריום ⁸⁸
 5 יהי שמך / מבורך לעולם ועד ומלכותך לעולמי עולמים
 מושבך לנצח / כסאך לדור ודור נצחך בשמים ובארץ
 ממשלתך על העליונים / ועל התחתונים והכל מגיעין
 לפניך שיר ושבח והלל יי' שמך / צדיק מכל אמ' ⁸⁹ צור
 עולמים. ⁹⁰

⁸⁴ מילה פיוטית שמובנה היא דעה או דעת.

⁸⁵ השווה ה"ר כ', ג' : אימה ענוה וישרות.

⁸⁶ השווה שיר ה' הערה 12.

⁸⁷ השווה שיר ה' שם.

⁸⁸ השווה שיר ג' הערה 10.

⁸⁹ אולי צריך להגיה : צדיק אל אמ[ונה]. השווה דברים ל"ב ד'.

⁹⁰ ישעיה כ"ו ד'. השווה א' מרמורשטיין, שם, עמ' 95.